

Тетяна Рясновська

Тема дипломної роботи: *"Традиції новелістики В. Стефаніка в українській прозі ХХ ст. (Григорій Косинка, Григорій Тютюнник)"*

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Чайковська В. Т.

Діти без дитинства (на основі художніх творів В. Стефаніка, Г. Косинки та Григора Тютюнника)

В. Стефанік, Г. Косинка та Гр.Тютюнник жили та творили за різних історичних та соціальних обставин, зі сторінок їх прози постає життя України з кінця ХІХ століття та до другої половини століття ХХ. В історії українського народу це період воєн, державних переворотів, майже щоденної зміни влади. В розрізі глобальних змін простій людині доводилося виживати, боротися за кожен новий день. До того ж за розрухи та бідності підростало нове покоління, наче губка вбираючи доколишне лихо. Яким чином письменники вдаються до зображення світу дитинства намагатимемося з'ясувати далі.

Лєвова частка художніх творів В. Стефаніка, Г. Косинки та Гр.Тютюнника присвячена проблемі бідності з усіма її наслідками: низьким рівнем медичного обслуговування, освіти, соціальних гарантій. Бідність селян є провідним мотивом творчості белетристів. Вона виступає своєрідним фокусом, навколо якого нагромаджуються інші негаразди: рання смертність, а, отже, велика кількість осиротілих дітей, озлобленість дорослих на дітей через свою неспроможність гарантувати їм майбутнє, поширення хвороб, на лікування яких селяни неспроможні, неналежний стан освіти.

Життя, змальоване В. Стефаніком, Г. Косинкою та Гр. Тютюнником, занадто складне, суперечливе, щоб впускати в нього дитинство вповні, то ж зображені письменниками діти змушені усіляко боронитися від нападів дійсності. Вони справді нещасні, виснажені ранньою і непосильною працею, постійними недоїданнями, позбавлені гри, яку шукають будь-де.

Бідність надзвичайно яскраво вписана в тематичну палітру В. Стефаніка. Тема суголосна з концепцією експресіонізму (земні страждання людини), близького письменнику. Люди працездатного віку з ранку до ночі гнуть спину заради скупого заробітку, живуть сподіваннями на якнайшвидше подорослішання дітей та їх допомогу, "ненавидять" старих батьків, яких нічим прогодувати ("Діти", "Озимина", "Ангел", "Осінь"...), а діти у цьому світі дорослих ще змалку живуть дорослим життям, їхні будні сповнені голоду та страждань від хвороб, в своїх іграх діти імітують голосіння за померлими.

Принцип "краще смерть, ніж таке життя", лежить в основі не однієї новели автора. Особливо трагічного звучання він набуває, коли мова йде про дитячу смерть.

"Є у Василя Стефаніка геніальна річ – "Лан". Текст цієї новели займає площу в півсторінки, а зрушує уяву читача, змушує її ширяти в просторах віків, в історії людини." [3; 115]. Безумовно, це поміщицький лан. В його безмежжі загубилася мати з дитиною. "Мале впало ротом до корча. Б'є ніжками, дуже пручаєся і поволеньки синіє" [3; 115]. А поруч спить мама. "Як рана ноги, бо покалічені, посічені, поорані. Прив'язана чорним волоссям до чорної землі, як камінь" [3; 115] і навіть сонце не може збудити. Тільки ворон – символ смерті – виводить її зі сну. Жінка картає себе, що біля роботи заснула. Обминає корч, під яким лежить дитина: нехай спить, бо заважає заробляти на хліб.

Бідність вбила найсильнішу в світі емоцію – інстинкт матері, її насторожену тривогу за життя дитини. Люди знають, що грім не може розбудити натомлену жінку, але досить її немовляти ворухнутись – як вона вже на ногах. А тут поруч плаче і душиться мале, а мати не чує. Отой лан, на якому "прив'язані до землі, як камінь" [3; 115], працюють заради шматка хліба, виловив і материнську душу.

Бідність, спричинена непосильною працею на "господаря", на задоволення розкошей багатіїв, до того ж абсолютна незахищеність молодої матері – типова історія з сільського побуту кінця ХІХ століття. Смертю дитини під корчем В. Стефанік узагальнює майбутнє народу, який не з власної волі такий недбалий до нового покоління.

Якби Г. Косинка не закінчив новелу "В хаті Штурми", то, мабуть, не втримався б і впустив у неї смерть. Голодні злидні панують в хаті "...і з-за комина на вас визирають злякані, бліді обличчя дітей – А бліді, мабуть, не од сала? В хаті Штурми, крім буряків, картоплі та капусти, немає нічого. Бідний" [2; 33]. Однак дитячих сердець біда ще не торкнулася. "У вікнах – онучі – шибки побиті. А діти лічать краплинки – веселі, сміються: горе не поклато ще на їхні молоді душі печаті суму, журби." [2; 34]. На цьому етапі розвитку дії новелу легко спів ставити з "Новиною" В. Стефаніка. "Їли хліб на печі, і дивитися на них було страшно й жаль. Бог знає, як ті дрібонькі кісточкі держалися вкупі? Лишень четверо чорних очей, що були живі і що мали вагу..." [2; 94].

Г. Косинка, сам переживши злидні з ранніх літ, з усіх сил прагне подарувати у своїх новелах дітям дитинство, відібране бідністю і горем. Та дійсність розставляє акценти по-своєму "Мати

журливо-безнадійно глянула на образи. – За що ми мучимось? Багаті самогоном заливаються, а ми з голоду пухнемо..." [2; 34]. Цієї ж миті припиняється і дитяча казка, голод відриває їх від споглядання капання води: "З-за комина почувся якийсь пискливий голос: – Я їсти хо-чу-у... Не дають їсти... Лежу... – Господи! Подай їм, Химко, картоплю! – Давала – не хоче: вона, мабуть, мамо, хвора, бо така гаряча-гаряча. Улясю, дочко моя хороша! Що в тебе болить, голубко... Що в тебе болить, голубко... Не доказала і залилась дрібними, як горох, сльозами... Діти й собі зайшлися плакати. А Уляся з гарячки шептала: – Картопля... надоїло... всігда картопля..." [2; 34]. Але наступного дня родина ризикує лишитися і без обридлої картоплі. Родину чекало ще одне лихо. "Штурмі на цукроварні одбило пальці" [2; 34]. Нещадний Г. Косинка (його вустами виливається на рядки саме життя) рухається по висхідній. Переживання читача нарастають, новелу закінчує сильна авторська деталь: "...вічне горе просилось у сім'ю Штурми". Відтак, родина втратила останню надію позбутися злиднів, які й дотепер міцно трималися за родину.

Бідність існує й існуватиме за всіх часів, не обходить вона й пера Гр.Тютюнника. Найжахливіші картини показані в оповіданнях, що описують події періоду Другої світової війни та перших повоєнних років. В більшості творів цієї тематики автор створює своєрідний символ бідності, що з'являється не в одному художньому полотні. Роль такого символу у Гр. Тютюнника виконує взуття. Саме чоботи у Гр. Тютюнника є показником статусу, вони дозволяють оцінити рівень життя свого власника. Очевидно, достовірним буде твердження про автобіографізм цього символу, адже з особистого листування Гр.Тютюнника з старшим братом Григорієм дізнаємося про неспроможність Тютюнника-молодшого придбати взуття і фізичні страждання, спричинені таким фактом. Так, в листі від 22 березня 1958 року читаємо: "Засмучу тебе повідомленням: у мене погана справа із взуттям. Повір: мені важко писати цей рядок, але який інший вихід?..." [1; 97]. Згодом, в листі від 29 листопада 1958 року Григорій дякує брату за подарунок: "Доброго дня, Гришо! Одержав черевики. Живу! Ноги – як у рукавицях. Спасибі, брате. Справи з моїм здоров'ям погані..." [1; 97].

Мати Їгорка, героя оповідання "Смерть кавалера" подає сину "взувачку", в якій той йде до училища. "Пріська зняла з припічка зашкарублі черевики, понадівані на дровиняки, пару великих онуч з лантушини і цілий жмут цупких, як дріт, зав'язок. Їгорко порозкладав те причандалля на лаві окремими купками і заходився взуватись. Спочатку понатягав старі безп'яті шкарпетки так, щоб не виглядала боса нога і ніде не мулило, тоді обгорнув онучі поверх черевиків і об мотузував їх обривками – тугенько, щоб дорогою не перев'язувати. Головне, добитися, хоч до півдороги. Потому онучі обмерзнуть, залуб'яніють і вже не розмотаються аж до міста" [4; 212]. Описові хлопцевого взуття автор відводить чи не півсторінки тексту, адже така деталь досить промовисто говорить про рівень життя Їгорка та матері, оскільки він змушений ходити в такому дранті.

Повість "Климко" письменник розпочинає. "Климко прокинувся від холодної роси, що впала йому на босі ноги... Климко підібгав ноги під поли діжурчини, щоб зогрілися, й онімілою тремтячою рукою дужче розгорнув солому напроти очей. Він спав під скиртою" [4; 395]. Невдовзі знову бачимо Климка без взуття. "Климко йшов босий, у куцях штанчатах, старій матросці, що була колись голубою, а тепер стала сіра, та ще в дядьковій Кириловій діжурці. Тій діжурці, як каже дядько, було "сто літ", і не рвалася вона лише тому, що зашкарубла від давньої мазути" [4; 396]. Невдовзі, лишившись сиротою вдруجه, Климко ладен останню картоплю обміняти на взуття. "... – такого нема, – зітхнув Климко, розглядаючи тапочки ("Чи не спробувати вимінять?")... – А чого ж босий? – Щоб легше на ноги... – Климко ледь скривив губи, пробуючи усміхнутись. – Картопля в мене ще є. То, може, б ви проміняли взувачку на неї? Дрібнувата, правда... – Приміряй візьми. Климко привзув тапочки. Ногам одразу стало затишно. – Більші бери, щоб онуча влізла, – порадив швець" [4; 426].

Те ж таки взуття стає причиною насміху над героєм оповідання "Обнова". "...я кинувся мимо них до гурту, немов страх поспішаю, але не зробив і двох кроків, як спіткнувся, зашкопиртав, калоші мої поспалили й посунулися з греблі, а панчохи, саме рам'я, розмоталися на півдороги як гадюччя" [4;76]. Хлопцеве нещастя викликає сміх в "супротивника". Їхня несхожість прочитується вже на рівні взуття. "Від хвилювання я не бачу їх, тільки чую, як порипують його чоботи і хльоскає по халявах цупкий плащ" [4;76]. В оповіданні "Сито, сито" "малий ворожебит" теж показаний без взуття. "Біжу в сіни. А там снігу по кісточки: понамітало крізь шпарки в дверях. От і попробуй відчиняти, та ще босяка!" [4; 34]. Павлентій, головний персонаж "Вогнику далеко в степу", як і решта його однолітків береже свої чоботи, що з рештою одягу дісталися в училищі. "Ми троє ідемо босі, а черевики, зв'язані шнурками, несемо через плече – на них ще зима буде. Тільки Кібкало ходить узутий, бо в нього про зиму чоботи є і валянки шиті з калошами" [4; 463]

Щоправда, про чоботи мова йде лише при змалюванні зимових картин, влітку та в теплі осінні та весняні дні герої творів, тим паче діти обходилися без взуття, яке, наче тотем береглося в кожній родині до наступної зими. Відтак, в "літніх" оповіданнях Гр.Тютюнник не гребує описом інших предметів одягу. "Василько ("Перед грозою") знайшов у запічку важкі од латок штанці, велику засмальцьовану гімнастерку – батьків подарунок із фронту – і став одягатися. З вивороту у

штанцях було багато стропів, пальці щораз зачіпалися за них, тому Василько довго плигав на одній нозі, доки натяг обидві холоші" [4; 204].

Література:

1. Вічна загадка любові. Літературна спадщина Гр.Тютюнника, спогади про письменника / Упоряд. А.Ю.Шевченко. – К.:Радянський письменник, 1988. – 495с.
2. Косинка Григорій. Вибрані твори/ Упоряд. Текстів, передм. І.М.Андрусюка. – Харків: Веста: Видавництво "Ранок", 2003. – 334с.
3. Стефаник В. Вибрані твори. – Харків, Українське державне видавництво, 1945 – 233с.
4. Тютюнник Г.М. Степова казка. Повісті, оповідання, казки. – К.: Веселка. – 1989 – 300с.